

Artikelarkiv Arvesølv 2009

Døden i dammen

af Morten Eriksen

I 1667 klagede præsten i Munkebo, hr. Claus Nielsen til provsten over sognets sørgelige forfatning og sin deraf følgende trængte økonomiske situation ¹⁾. Dette klagemål er en hovedkilde til begivenhederne i Munkebo under Karl Gustaf krigen

Dammen i præstegårdshaven findes stadig

1657-1660. Men ingen samtidige skriftlige kilder omtaler den måske mest dramatiske begivenhed, hans formand, hr. Claus Hansens ulykkelige endeligt i den iskolde dam i de tidlige novemberdage i 1659. Så hvad der faktisk skete hin skæbnesvangre dag, formodentlig 2. november 1659, står hen i det uvisse.

Det er ikke mange skriftlige fodspor, hr. Claus har efterladt sig. Det vides, at han blev født i Nakskov o. 1613 som søn af købmand Hans Fabritius. Heraf hans tilnavn Naschou eller Fabritius. Han blev student i Odense i 1627, og før han i kraft af gode forbindelser²⁾ blev ordineret som sognepræst 30/1 1640, havde han været

"hører" (dvs. lærer ved en lærd skole) i Sorø. I Munkebo blev han gift med sin formands, hr. Ejler Jacobsens datter, men da både hun og også hans næste hustru, Anna Mathiasdatter Moth, døde, blev han i 1654 gift for 3. gang med Karen

"Jeg skal straks spidde ham fast til sin egen væg, elendige salmesynger!" Carit Etlar har næppe kendt historien om Munkebopræsten, men det var velkendt at præstegårde og kirker var yndede mål for plyndringsmænd under krigen. En af Poul Steffensens geniale pennetegninger fra "Gøngehøvdingen", hvor kapellan Tange trues af Kaptajn Mannheim, kunne dog ligne scenen fra Munkebo Præstegård.

Jensdatter Rosenvinge, datter af en rådmand i Odense.³⁾ Kort tid efter var han part i en bizar sag. En kvinde i Kerteminde mente at hr. Claus, som ofte sås i byen, havde gjort en velhavende købmands svigerinde gravid. Sagen endte ved bytinget, men måtte opgives, da ophavskvinden rømte inden de ærekrænkende beskyldninger kom for landstinget⁴⁾. Hr. Claus har sandsynligvis været en præsentabel mand, der jo heller ikke havde haft problemer med at finde ægtefæller af velkonsoliderede familier, så han kan have været offer for en del nid. Det er jo fristende her at formode, at begejstringen i Kerteminde for fremtrædende personer fra nabobyen også den gang måske var behersket.

1600-tallet var et krigshærget århundrede, og Danmark var involveret i flere af disse konflikter. 2 af dem havde udspillet sig i Claus Hansens levetid, i 1626-29 og 1643-1645, begge med en for Danmark uheldig udgang. Men bælteerne havde hidtil beskyttet de landsdele, hvor han havde sit virke. Men han har vidst besked om hvad besættelse kunne medføre af ubehageligheder, for da Fyn i 1658 blev besat for første gang siden 1530'erne, var han åbenbart klar over de mulige konsekvenser. Det vides ikke hvornår han gemte kirkens og sine egne personlige

Den dramatiske begivenhed ved dammen tegnet af Orla Pedersen, den kunstneriske sognepræst i Munkebo 1957-88. Bemærk kirkens oprindelige spir.

sølv-sager; det kan være sket allerede ved de fremmede troppers landgang på Fyn omkring 1. februar 1658, men muligvis senere, for i første omgang var besættelsestroppe-erne et voldsomt, men næppe særlig voldeligt bekendtskab for lokalbefolkningen i sognet.

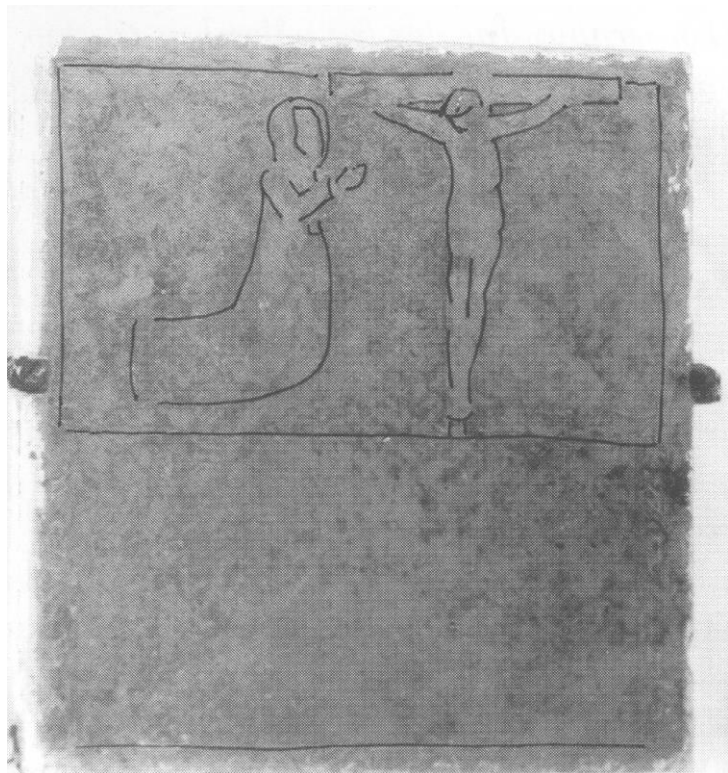
Men 2. november, da

de svenske styrker nu var truet af to danske hære, kom krigen for alvor til Munkebo. Det er næppe beskrevet bedre end i en samtidig dagbog af biskop i Odense Jens Brodersen Bircherod. Under 2. november 1659 skriver han således:

"Samme Dag begyndte den svenske Armee udi Fyen at give alt Landet, undertagen Kjøbstæderne, til Bytte, og at plyndre rundt omkring i Landsbyerne for Fode"⁵⁾. Og plyndret blev der, formodentlig af de lejetropper, der vidste, de ikke kom tilbage og derfor kunne ribbe området for alt.

Præstegårde og præster var populære mål for plyndringer. Det vides fra talrige indberetninger⁶⁾ og klagemål efter krigen. Selv om præster ikke var egentligt velhavende, var der dog nogle, der lå inde med betydelige værdier, i penge eller sølv-tøj. Men når man skal vurdere præsternes efterkrigsvilkår sammenlignet med den almindelige befolknings, skal man huske, at præstestanden havde langt bedre muligheder for at påpege netop deres skæbne og nød overfor myndighederne.

Munkebo præstegård og sognepræsten gik heller ikke ram forbi den 2. november. Skabet der husede kirkens hellige kar blev brudt op⁷⁾, og herefter er plyndringsmændene, som måske ikke var svenske, stormet over i præstegården, som ligeledes, ifølge ovennævnte Claus Nielsens klagemål fra 1667, blev plyndret. Intet pe-

Den kjoleklædte person på ligstenen i Munkebo kirkes våbenhus er muligvis den druknede præst Claus Hansen

ger imod, at hr. Claus her blev udsat for diverse "overtalelsesmidler", men da det ikke nyttede, benyttede man en metode, som var anvendt tidligere i området⁸⁾: han blev – måske afklædt – drevet eller kastet ud i præstegårdshavens dam, hvor han desværre for soldaterne omkom uden at have røbet hvor hans og kirkens sølv befandt sig. Han efterlod sig foruden sin enke et antal børn, men kilderne herom er noget uenige⁹⁾.

Selv om befolkningen ellers må være blevet hårdhudet på dette tidspunkt, må denne begivenhed have gjort et voldsomt indtryk i samtiden. Af herredets tingbog 5/3 1660 er udgiften til Claus Hansens begravelse anført. Summen var 4-5 gange højere end en almindelig kirkegårdsbegravelse, så

han er utvivlsomt blevet gravsat under kirkens gulv. Hvis gravstenen i Munkebo kirkes våbenhus med den knælende person i kjole i bøn foran krucifikset er hans sten, har den ligget på en fremtrædende plads, hvor mange fødte færdedes, for inskriptionen er desværre helt væk. Af tingbogen fremgår det ligeledes, at hans enke, Karen Rosenvinge, måtte gå fra arv og gæld¹⁰⁾, da hendes ægtefælle havde taget sin hemmelighed om sølvet med sig i graven. Særlig ærgerligt for hende, da sølvværdien steg kraftigt i årene efter krigen.

Som tidligere nævnt har tildragelsen ikke sat sig samtidige skriftlige spor. Den første der omtaler den, er antikvaren og rektor ved latinskolen i Odense, Thomas Brodersen Bircherod, broder til ovennævnte biskop. Han skriver: "Anno 1659 blev han i krigens tid plyndret af de svenske, og da de forlangte mere, end han kunne betale, blev han jaget ud i en dam ved præstegården og der døde"¹¹⁾. Heller ikke Erik Pontoppidan, en lidt yngre kilde, nævner direkte noget sølvtøj. Han skriver i en fodnote således: "Hvem som den gang var udraabt for Rigdom i rede Penge, Sølv eller Guld, var allerulykkeligst, da han aldrig kunde mætte sine Plageres Gierlighed efter mere end det de havde, men blev ophængt under Armene, ja ved Skægget, pryglet, pinet og undertiden druknet. Dette skeede særdeles med hr. Claus Nakskov, præst i Munkeboe, hvilken kort før Svenskens store nederlag ved Nyborg blev udkastet i sin Fiskedam og druknet, fordi han ikke gav det, som man vrangelig (dvs. fejlagtigt) troede ham til at skjule"¹²⁾ Foruden detaljerne om plyndringsmændenes barske metoder, som næppe er overdrevne, sås der her tvivl om hr. Claus overhovedet havde skjult noget.

Først i 1842 blev dette opklaret. Da sølvsagerne omkring midsommer dukkede frem under opremsning af en grøft på fæstegårdmand på Ølundgården Lars Jacobsens mark, er det uvist om finderne selv straks satte det i forbindelse med begivenhederne i 183 år før. Først et par dage efter den første meddelelse om fundet satte Hempels Avis (Fyens Stiftetidende) det i forbindelse med historien om den druknede præst, og det er utvivlsomt folk i lokalområdet der har hjulpet til, for her vidste man godt, at fundstedet var på tidligere præstegårdsjord. Historien om præsten er givetvis aldrig blevet glemt, i modsætning til så meget andet fra den tid, men fortalt videre fra generation til generation.

I årene efter fundet blev drabet på præsten beskrevet i Wibergs præstehistorie uden at meddele noget nyt, men i pastor Strøms omtrent samtidig tekst fra 1871¹³⁾ viderebringes et åbenbart sejlivet lokalt rygte om at præstens egen karl, der var med ham ved dammen for at skjule skatten der, derefter stødte ham ud i vandet. Strøm vidste jo, at skatten var blevet fundet og afviste derfor rygten som usandt.

Menigmand i Munkebo har næppe kendt nogen af ovennævnte skriftlige udsagn, men at historien om den druknede præst stadig var levende i 1900-tallet bevidner 2 tildragelser: I 1918 legede den 8-årige Aage Hansen med pastor Juels 7-årige søn Leo ved dammen, som på grund af den meget tørre sommer var under oprensning. Under arbejdet dukkede en sabel og en rytterpistol op, givetvis tabt under tumulterne i 1659.

Våbnene blev ophængt i pastor Juels studerekammer og er formodentlig gået videre til først hans enke, Ingeborg Juel, og dernæst til et af parrets 5 børn. Trods en efterlysning i "Politiken" i september 2009 er der desværre ikke kommet noget bud på hvor sagerne i dag befinder sig. Ejendommeligt nok var samme Aage Hansen i 1926, nu 16 år gammel, vidne til fremkomsten af endnu et minde om datidens begivenhed. Som medlem af et gravesjak var han under arbejdet ved et stenhegn med til at finde endnu et muligt levn fra 1659, som, hvad han senere i sit liv har fortalt, omfattede "en del sølvdalere i en smuk sølvskål" ¹⁴⁾. Fundstedet var den høje skrænt nord for nuværende Kystalleen for enden af gaden Hulvejsbakken. Hvem det præcist var, som iflg. aftale skulle aflevere kostbarhederne til museet i Odense, er ikke kendt i dag. Men sagerne nåede aldrig frem, og må i dag anses for tabt. Om dette sølvfund så også var en del af præstens skat fra 1642 og om "skålen" kan have været den manglende disk, må stå hen. Fundstedet var ikke på tidligere præstegårdsjord.

Tilbage står et ofte omdiskuteret spørgsmål: Hvis var sølvet? Fundet fra 1842

Disse 1600-tals våben, en rytterkârde og pistol fra Tøjhusmuseet, kan være af samme type som dem, Aage Hansen var med til at finde i dammen i 1926

levner ingen tvivl om at de 3 skåle og de 3 skeer alle var i præstefamiliens eje, da de er forsynet med initialer, herunder hustruens familie. I en artikel i tidsskriftet "SKALK"

nævnes, at 2 af de 3 øvrige sager "kan være erhvervet ved arv, køb eller gave – måske betroet gods"¹⁵⁾. Her rejses altså tvivl om nogle af sagerne overhovedet er kirkens, selv om "betroet gods" selvfølgelig kan tolkes derhen. Det er dog nok sandsynligt, at en af kalkene samt bægeret har hørt til kirken og fungeret i forbindelse med nadverritualet.

På træskulpturen stirrer Claus Hansen med opstrakt arm besværgende mod himlen

I 2009 bevilgede menighedsrådet ved Munkebo Kirke, på initiativ af dets tidligere formand, John Yde Madsen, et beløb til skabning af en træskulptur af Munkebos berømte præst. Kunstneren er Remaz Ibrahim Al-Araj, som har palæstinensisk baggrund. Den 4 m. høje skulptur på kirkepladsen blev afsløret ved en ceremoni i anledning af 350-året søndag den 8. september 2009 efter gudstjenesten, hvor de fremmødte også besøgte dammen i præstegårdens have. Skulpturen er en stiliseret udgave af præsten, som med præstekrave og højt løftet venstre arm stirrer besværgende mod himlen. Ved hans fødder kan træets fremtrædende knaster illudere kranier af sognets mange døde, som blev begravet på en nødkirkegård langs Fjordvej syd for kirken, under den nuværende bebyggelse.

Skulpturen og den historiske person bag den er allerede blevet fortolket på forskellige måder. Men Claus Hansen var ingen martyr og frihedshelt kan man, trods skulpturens frihedsgudin-depositur, næppe heller kalde ham. Utvivlsomt ønskede han, som alle andre, frihed for krig og besættelse, men frihed som politisk begreb opstod først

i sidste halvdel af 1700-tallet, og på Fyn var der ingen organiseret modstand som f. eks. på Sjælland og Langeland. Er han så en helt? Det er jo også en problematisk betegnelse, hvis det mest var familieformuen han ville beskytte. Men han har utvivlsomt været en stærk og sikkert også stædig og standhaftig person, hvilket skulpturens kraftige overarme og brystkasse kan siges at symbolisere. Under alle omstændigheder er han en markant person i Munkebos historie, som fuldt og helt fortjener det eftermæle, som skulpturen vil være med til at holde i live.

Noter

- 1) Se Ole Nederland: Det gamle Munkebo (2002) s.80-81 og "Arvesølv 2002 s.4-8.
- 2)G. Strøm (i "Efterretninger om præster siden reformationen i Munkebo (Samlinger til Fyns Historie og Topographi 1861-1890 bd. 5 s. 360) nævner, at han af bispens var indstillet som rektor i Svendborg, men, trods konkurrence fra andre, i stedet fik kaldet i Munkebo, da dette pludselig blev ledigt.

- 3) Biografiske enkeltheder om Claus Hansen kan findes i Wibergs Præstehistorie 1870-1873 bd. 2 og i Aage Dahl: Bidrag til Fyns Stifts præstehistorie (Odense 1972), opdateret 2001.
- 4) Om den bizzarre sag kan læses nærmere i O. N. s.88
- 5) Biskop Jens Brodersen Bircherods dagbog for årene 1658-1708 (i Landsarkivet for Fyn))
- 6) I "Kirkehistoriske Samlinger 2. rk. Bd. 5 og 5. rk. Bd.3 er der en del artikler om præsters vilkår og skæbne under Karl Gustaf krigen. Således skulle præsten i Karlebo være blevet skudt på selve prædikestolen, og i flere stifter var dødeligheden hos præstestanden særdeles høj.
- 7) I 1664 blev der afholdt kirkesyn, og på listen herfra, indført i herredets tingbog, ses flg. punkt (i nutidigt sprog): "et skab med 2 laase som er sønderslaget af krigsfolket, som er til at forvare kalk og disk og kirkens klæder udi, behøves at repareres" (O. N. s. 89)
- 8) Se O. N. s. 91-92
- 9) S. V. Wiberg nævner 2 døtre med hans anden hustru. G. Strøm nævner 4 døtre og 1 søn, alle også med ovennævnte 2. hustru. Den ældste af døtrene, Sophie Clausdatter, blev i øvrigt gift med både faderens eftermand, hr. Claus Nielsen, men også dennes 2 næste efterfølgere i embedet. I Claus Nielsen klagemål 1667 (se note 1) beklager han sig i øvrigt også over både at skulle forsørge sin svigermoder og 2 af hendes endnu hjemmeboende børn.
- 10) O. N. s. 87
- 11) Teksten findes i Rigsarkivet. Thomas Bircherod levede 1661-1731, hvor begivenhederne har været i frisk erindring.
- 12) Erik Pontoppidan: Danske Atlas (1767) s. 419
- 13) Se note 9
- 14) Arkivfonde L2-L3 og A 620 i Munkebo Lokalhistoriske Arkiv
- 15) Troels B. Wingender: "Præstens Sølvstøj" (Skalk 1985 nr. 6 s.16-17)